

LEONARD GÓRKA SVD

MISJA EWANGELIZACYJNA
W ROSYJSKIM KOŚCIELE PRAWOSŁAWNYM
RYS HISTORYCZNYEVANGELIZING MISSION IN THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH
A HISTORICAL OUTLINE

Abstract

After the East-West Schism the Byzantine Church did not participate in the geographical spread of the Kingdom of Heaven. In the family of the autocephalous Orthodox Churches, the Orthodox Church in Russia was the only one which was engaged in the missionary work. This fact is the more worthy of notice, as the Russian Orthodox Church has been within jurisdiction of the Patriarch of Constantinople down the centuries. This article intend to describe the Russian-Orthodox mission to the pagan nations. First, it seems to be important for the missiology in particular, to present the way of the Russian Orthodoxy to the pagans. After the historical scrutiny it is not easy to state, whether the missionary work had been recognized by the Russian Church from the very beginning and interpreted according to the Christian meaning. It seems, according to the missiological methods, that the Russian mission to the pagans had more to do in transforming nominal Christians into real Christians.

Key words: mission, Church, *koinonia*, nature, ecumenism.

Prawda II Soboru Watykańskiego o tym, że Kościół z natury swojej jest misyjny (DM 2), znajduje wyraźne potwierdzenie już – a może należałoby powiedzieć: zwłaszcza – w historii pierwszego tysiąclecia chrześcijaństwa. Znakomity udział w ewangelizacji narodów miał w tym właśnie czasie Kościół bizantyjski¹. Ko-

Dr hab. LEONARD GÓRKA SVD, prof. KUL – Instytut Ekumeniczny KUL; adres do korespondencji: ul. Jagiellońska 45, 20-950 Lublin 11; e-mail: lgorka@kul.lublin.pl

¹ Zob. szersze omówienie tej problematyki: H. Gregoire. *Kościół bizantyjski*. W: *Bizancjum*. Red. N. Baynes, H.S.L.B. Moss. Warszawa: IW PAX 1964 s. 111-119; G. Ostrogski.

ściół Wschodni wykazywał swoją aktywność ewangelizacyjną w Armenii już wtedy, kiedy w Rzymie chrześcijanie byli jeszcze prześladowani. Działalność ewangelizacyjna prowadzona była przede wszystkim przez nestorian i monofizytów, obejmujących swymi wpływami Azję Środkową aż po Chiny (nestorianie) oraz Etiopię i Arabię (monofizyci). Za panowania cesarza Michała III Kościół Wschodni prowadził w IX wieku m.in. misję ewangelizacyjną wśród Słowian, za pośrednictwem świętych Cyryla i Metodego, zwanych Apostołami i Nauczycielami Słowian². Dopiero wzrastające wpływy tureckie w Azji Mniejszej, wyprawy krzyżowe, a ostatecznie rok 1453, rok klęski zadanej Bizancjum przez Turków osmańskich, sparaliżowały działania ewangelizacyjne Kościoła bizantyjskiego. Spośród wszystkich autokefalicznych Kościołów wschodnich prawosławny Kościół rosyjski zajmuje wyjątkową pozycję w podejmowaniu pracy ewangelizacyjnej³, był bowiem jedynym Kościołem, który w wiekach nowożytnych i współczesnych angażował się w działalność ewangelizacyjną. Dlatego niniejsze, skrócone tylko, opracowanie poświęcone będzie rozumieniu misji oraz historii działalności ewangelizacyjnej w prawosławnym Kościele rosyjskim.

I. ROZUMIENIE DZIAŁALNOŚCI MISYJNEJ

Oficjalna doktryna prawosławnego Kościoła rosyjskiego nie wypracowała zasad rozumienia i przeprowadzania misji ewangelizacyjnej. Pewnych wskazań odnośnie do działalności misyjnej udzielają jedynie księgi liturgiczne. W jednym z rytuałów znajduje się uroczystość eucharystyczna z okazji „sposzenia Ducha Świętego na wspólnotę, która udaje się w świat, by głosić Ewangelię”⁴, a *Номоканон* [*Номоканон*] tzw. Wielkiego Rytuału (*Большой Требник* [*Bolszoi Trebnik*]) określa zadania działalności misyjnej i kładzie akcent na obowiązku prowadzenia pracy misyjnej przez Kościół rosyjski wśród otaczających ją ludów⁵.

Dzieje Bizancjum. Warszawa: PWN 1967; Aziz S. Atyia. *Historia Kościołów Wschodnich*. Warszawa: PAX 1978; R.G. Roberson. *Chrześcijańskie Kościoły Wschodnie*. Bydgoszcz: Wyd. „Homini” 1998; *Kościół Wschodnie*. Red. J. Drabina. Kraków: Wyd. UJ 1999.

² Na temat problematyki cyrylometodiańskiej zob. *Cyryl i Metody. Apostołowie i Nauczyciele Słowian*. Red. J.S. Gajek, L. Górka. Część 1: *Studia*. Część 2: *Dokumenty*. Lublin: RW KUL 1991.

³ Zob. J. Glazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission seit Peter dem Großen*. Münster 1954 s. 246.

⁴ *Служебник*. Киев 1639.

⁵ *Большой Требник*. Москва 1651.

Słowa, które były w użyciu przed wprowadzeniem pojęcia „misja” na określenie działalności ewangelizacyjnej wśród „pogan”, pomijają sens posłania, a wyrażają jedynie samą działalność religijną i jej cel. Chodzi o takie słowa jak np.: *распространение Веры* [*rozpostranienie Wiery*] = „rozkrzewienie wiary”, *проповедь* [*propowied*] = „głoszenie, przepowiadanie”, *просвещение* [*proswieszczenie*] = „oświecenie”. Misjonarzy nazywano *проповедник* [*propowiednik*] = „głosiciel”, *просветитель* [*proswieticiel*] = „oświecający” lub bardziej ogólnie: *деятель* [*diejatiel*] = „działający”. Dopiero w XIX wieku w monograficznych opracowaniach teologowie prawosławni podają zasady interpretacji słów *миссия* [*missija*], *миссионерство* [*missjonierstwo*], *миссионерский* [*missjonierskij*]. Bliższe wyjaśnienia tych pojęć podaje rosyjska encyklopedia⁶, w której występuje rozróżnienie misji w sensie węższym i szerszym. W pierwszym znaczeniu rozumiano działalność duszpasterską przy poselstwie zagranicznym np. w Jerozolimie, Rzymie, Konstantynopolu, Atenach. Misję natomiast w znaczeniu szerszym pojmowano jako działalność ewangelizacyjną w ścisłym powiązaniu z rozwojem państwa rosyjskiego i rozwojem życia mniszego. Innego rodzaju rozróżnienie działalności ewangelizacyjnej podaje V.M. Skworcow⁷, kiedy mówi o misji zewnętrznej i wewnętrznej. Przez misję zewnętrzną rozumie głoszenie wiary wszystkim, którzy „pozostają w ciemności i w mrokach śmierci” (Łk 1, 79). Misja zewnętrzna ma za zadanie wnosić światło wiary Chrystusowej w miejsce pogańskich wierzeń. Skworcow przeciwstawia chrześcijańską kulturę zwyczajom innowierców. Celem i owocem misji zewnętrznej jest wewnętrzna odnowa człowieka, przemieniająca jego życie osobiste oraz otoczenie, w którym istnieje. Skworcow przyznaje jednak priorytet misji wewnętrznej, tj. trosce o ewangelizację własnego najbliższego środowiska. Tego rodzaju waloryzację opiera on na wskazaniach biblijnych, m.in. na słowach Jezusa skierowanych do Apostołów, by nie wstępowali na drogę prowadzącą do pogan, lecz zwrócili się do zagubionych owieczek domu Izraela (por. Mt 10, 6). Stąd też pochodzą napomnienia Apostołów: „Prosimy was też, bracia, abyście zachęcali do pracy opieszłych, dodawali otuchy małoduszny, otaczali opieką słabych, a dla wszystkich byli cierpliwi. Pamiętajcie, żeby nikt nie odpłacał złem za zło, starajcie się zawsze świadczyć dobro, nie tylko sobie nawzajem, lecz także wszystkim ludziom” (1 Tes 5, 14); „Bracia moi, jeśli któryś z was odstąpi od prawdy i zejdzie na bezdroże, to ten, kto zdoła go nawrócić, niech wie, że nawracając grzesznika z jego błędnej drogi, ocalił jego duszę od śmierci

⁶ Zob. *Энциклопедический Словарь*. Санкт Петербургъ: Брокгауз-Ефрон 1890-1907 – t. XIX s. 446.

⁷ Zob. *Миссионерский посох*. Санкт Петербургъ 1912 s. 7-10.

i sprawił, iż liczne jego grzechy nie będą mu poczytane” (Jk 5, 19); „Tym, którzy się jeszcze wahają, okazujcie współczucie” (Jud 22). Zdaniem Skworcowa, dopiero wówczas, kiedy będą zaspokojone największe potrzeby własnej wspólnoty, należy podejmować misję zewnętrzną, przynosząc światło łaski Chrystusowej wszelkiemu stworzeniu⁸. Podkreślanie pierwszeństwa misji wewnętrznej wynika z podstawowych przekonań eklezjologicznych Kościoła prawosławnego. Kościół prawosławny zawsze wierzył, że dzięki trwaniu w nieprzerwanej tradycji apostołskiej oraz tradycji soborów powszechnych (ekumenicznych) zachował w swojej najgłębszej istocie wiarę ewangeliczną i jedność Kościoła, którymi należy się dzielić z innymi ludźmi⁹. Znajomość tych przekonań pozwala właściwie zrozumieć i ocenić działalność ewangelizacyjną rosyjskiego Kościoła prawosławnego.

II. DZIAŁALNOŚĆ EWANGELIZACYJNA PRZED PIOTREM I

W okresie przed Piotrem I prace ewangelizacyjne w rosyjskim Kościele prawosławnym przybierały różne formy: 1) w początkach państwa kijowskiego w ewangelizację zaangażowani byli książęta kijowscy; 2) w czasie rozdrobnienia feudalnego zaznaczała się spontaniczna aktywność misyjna osadników na terenach Rusi Północnej; 3) czasy mongolskich najazdów mobilizowały do ewangelizacji ośrodki mnisze oraz indywidualnych mnichów; 4) z końcem XV wieku zaznaczyły się przejawy zorganizowanej działalności misyjnej¹⁰.

1. Chrystianizacja Rusi na szeroką skalę dokonała się dopiero z inicjatywy księcia Włodzimierza Wielkiego (980-1015). Przyjęcie chrześcijaństwa na Rusi oznaczało wejście do wielkiej ekumeny chrześcijańskiej, której stolicą był Konstantynopol. Książę Włodzimierz szerzył chrześcijaństwo przy pomocy kapłanów wareskich i bułgarskich oraz hierarchów i mnichów sprowadzanych z Bizancjum, czasami stosował środki przemocy i administracji państwowej. Kronika Nestora mówi o masowym, chrzcie w wodach Dniepru w 988 r., noszącym znamiona przymusu państwowego¹¹. Z racji politycz-

⁸ Tamże.

⁹ Zob. J. Klinger. *O istocie prawosławia. Wybór pism*. Warszawa: IW PAX 1983 s. 430-432.

¹⁰ Zob. Głazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 2-23.

¹¹ „Jeśli nie przyjdzie kto jutro nad rzekę, czy bogaty, czy ubogi, czy biedak, czy niewolnik – przeciwnikiem mi będzie” (zob. *Powieść minionych lat*. Red. F. Sielicki. Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum 1999 s. 93).

nych Włodzimierz nie pozostawał obojętnym wobec niechrześcijańskich ludów Wiesiów i Merianów czy Krywiczów, dlatego w 991 r. osadził biskupa w Rostowie. W nieco późniejszym okresie „apostolem ziemi rostowskiej” był nazywany św. Leoncjusz, który zginął śmiercią męczeńską w 1070 r. Około 997 r. w Kijowie ustanowiona została nowa prowincja kościelna Cesarstwa Bizantyjskiego, pretendująca do autonomii w zakresie działalności cerkiewno-administracyjnej. Wyraźny ton dziękczynienia za dar chrztu Rusi zawarł w *Słowie o prawie i łasce* (połowa XI wieku) metropolita Ilarion, pierwszy Rusin na stolicy kijowskiej, pisząc: „Dobry Bóg zmiłował się nad wszystkimi krajami i nas nie przeoczył... i gdy byliśmy ślepi, nie znając prawdziwego światła, lecz błędząc w ułudzie bałwochwalstwa, do tego zaś i głusi na zbawczą naukę – zlitował się nad nami Bóg i oświecił nas światłem zrozumienia, aby Go poznać”¹².

Chrzest Rusi Kijowskiej oznaczał radykalny zwrot w historycznym procesie rozwoju kulturowego i politycznego. Misję chrystianizacyjną kontynuował syn Włodzimierza Wielkiego książę Jarosław Mądry (1019-1054). Głównym celem jego działalności była dążność do wewnętrznego wzbogacenia narodu. Zabiegał mocno o to, aby zaczęte przez ojca reformy wyższych warstw społeczeństwa rozszerzyć na cały naród. Sprzyjał w tym celu zakładaniu klasztorów, szkół, troszczył się o formację kleru i mnichów. Kronika Nestora tak charakteryzuje jego zaangażowanie w tej sprawie: „I za niego poczęła wiara chrześcijańska krzewić się i rozszerzać, i mnisi poczęli mnożyć się, i monastery pojawiać się”¹³. Jarosław nie dbał jednak o rozprzestrzenianie się chrześcijaństwa poza granicami księstwa. Dopiero od 1051 r. metropolita kijowski Ilarion, pierwszy – jak powiedzieliśmy – Rusin na tronie metropolitalnym, dostrzegał potrzebę chrystianizacji pogańskich ludów, a odnosiło się to przede wszystkim do wrogo usposobionych wobec Rusi Pieczyngów.

Bratobójcze walki o następstwo tronu po śmierci Jarosława utrudniały dalsze rozprzestrzenianie się chrześcijaństwa. Możliwości chrystianizacji skomplikowały jeszcze bardziej najazdy hord mongolskich. Niebezpieczni stali się także z zachodu Lachowie, od północy natomiast zagrażały grupy rycerskie z Prus Wschodnich. Dla działalności misyjnej wolne pozostawały jedynie tereny północno-wschodnie. Tak więc sytuacja polityczna na Rusi

¹² Zob. W. Hryniewicz. *Hymn ochrzczonej Rusi. Chrystocentryzm przepowiadania o chrzcie narodu w pismach metropolity Ilariona*. W: *Chrystus zwyciężył. Wokół chrztu Rusi Kijowskiej*. Red. J.S. Gajek, W. Hryniewicz. Warszawa: Verbinum 1989 s. 183.

¹³ Zob. www.libertas.pl/nestor_powiesc_minionych_lat_8.html – rozdz. 53 (dostęp 06.08.2011).

w znacznym stopniu warunkowała ówczesną działalność misyjną chrześcijaństwa wschodniego. Podsumowując ten pierwszy okres ewangelizacji na Rusi, należy stwierdzić, że dzięki inicjatywie książąt ruskich do końca XI wieku zostały schrystianizowane tereny słowiańskie od Nowogrodu na północy aż po Kijów na południu bądź też – według wyrażenia ruskiego – „kraj przy drodze od Waregów do Greków”¹⁴. Kierunek zatem dalszej ewangelizacji został wytyczony sytuacją społeczno-polityczną.

2. Drugą połowę XI wieku i prawie cały XII wiek wypełniały walki kijowską walki bratobójcze. Autor *Słowa o wyprawie Igora*¹⁵ nawiązuje do walki książąt o władzę i wpływy, stąd zrozumieli się staję brak zainteresowania sprawą rozprzestrzeniania chrześcijaństwa na ościenne narody i kraje. Jednocześnie wroga aktywność sąsiadów z południa powoduje emigrację mieszkańców południowych rubieży Rusi na tzw. drugą stronę lasów. Dochodzi w ten sposób do rozwoju miast północnych, zwłaszcza Nowogrodu, dalekiego od politycznego centrum. Dla Rusi otwierała się tym samym nowa epoka kolonizacyjna. W tym samym kierunku została skierowana także praca misyjna. Wymieszanie się grup osadniczych z tubylcami powodowało wzajemne wpływy kulturowe i religijne. Dla tubylców wprowadzane chrześcijaństwo nie oznaczało bynajmniej przejścia z ciemności do światła, z fałszu do prawdy, lecz było czymś w rodzaju przepisania się z poddaństwa niższemu bogom do królestwa wyższych, bez wyrzekania się starych wierzeń¹⁶. Tego rodzaju „ewangelizacja” była charakterystyczna w historii misji prawosławnej, choć nie tylko prawosławnej.

Pozytywnym skutkiem okresu najazdów mongolskich na Ruś w XIII wieku było wytworzenie się wśród narodu ruskiego poczucia jedności narodowej. Tendencja jednoczenia się przeciwko wspólnemu wrogowi dała podstawę do tworzenia się wielkoruskiego państwa z centrum w Moskwie. Na tym etapie nie można pomijać roli Kościoła prawosławnego. Pod presją zaistniałych warunków rozwinął się specjalny typ ruskich misjonarzy, którzy, podobnie jak osadnicy, potrafili się przystosować do zaistniałych potrzeb. Chodzi o działalność misyjną mnichów.

Z istnieniem klasztorów na Rusi Kijowskiej spotykamy się już za czasów księcia Jarosława. Do początku XIII wieku klasztory znajdowały się jedynie w miastach. Zniszczenie klasztorów przez najazdy mongolskie powodowało ucieczkę resztek ocalałych mnichów na północ kraju razem z osadnikami.

¹⁴ Zob. Głazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 7.

¹⁵ Zob. *Слово о полку Игореве*. Москва–Ленинград 1950 s. 17.

¹⁶ Zob. W. K li u t s c h e w s k i j. *Geschichte Russlands*. T. 1. Stuttgart 1926 s. 318.

Zniszczenia i grabieże mongolskie i tatarskie utwierdzały pogłoski o bliskim końcu świata. Zrodziło się stąd wśród wiernych troska o zbawienia swojej duszy (*спасаться* [*spasatsja*]). Wielu wierzących przybywało w tym celu do klasztorów z całymi rodzinami, co oczywiście uniemożliwiało mnichom kontemplację. Dlatego też mnisi, chcąc ratować swoją tożsamość i duchowość zakonną, ratowali się ucieczką, tworząc samotnie pustelnicze. Ich większe skupiska stawały się w miarę upływu czasu ważnymi ośrodkami życia klasztorowego i centrami pracy misyjnej.

Reforma klasztorowa dokonana przez św. Sergiusza z Radoneża (1314-1392)¹⁷ wzmogła rozwój życia zakonnego i przyczyniła się do rozbudowy licznych klasztorów na całym północnym wschodzie kraju. Powstała w XIV wieku Ławra Troicka, położona na północny wschód od Moskwy, stała się drugim po Nowogrodzie ośrodkiem misyjnym. Należy jednak dostrzec fakt, że już od połowy XIII wieku istniały ośrodki misyjne w miejscach, gdzie nie dotarli jeszcze nawet osadnicy. I tak w 1260 r. książę Gleb Wasilkowicz z Bełoozerska założył klasztor na skalnej wyspie jeziora Kubieńskiego, a na początku XIV wieku wśród Karelów i Czudów działali mnisi Sergiusz i German, którzy w 1329 r. założyli na jednej z wysp jeziora Ładoga znany później klasztor Walaamo. Wśród Łoparów działał natomiast mnich Łazar († 1391). Powstają też filie Troickiej Ławry: klasztor Cyryla w Biełoziersku i klasztor Ferapontowa (1397-1398)¹⁸. Mnisi grupy biełozierskiej założyli w następnym stuleciu 19 klasztorów, w tym znany klasztor na wyspach Sołowieckich na Morzu Białym.

Po raz pierwszy próbę bezpośredniego głoszenia wiary wśród niechrześcijan podjął mnich Stefan z Wielkiego Ustiuga, zwany też Permskim († 1396 w Moskwie). Przed podjęciem pracy misyjnej wśród Syrjan studiował w monasterze grigoriewskim język tubylczy, a wzorując się na Apostołach Słowian – świętych Cyrylu i Metodym – stworzył alfabet mowy Syrjan i przetłumaczył księgi liturgiczne. Nie troszczył się zbytnio o sukcesy w liczbie nawróconych (w ciągu 20 lat ochrzcił tylko 700 osób), dbał natomiast o to, by u nowo ochrzczonych coraz bardziej pogłębiać przyjęte prawdy chrześcijańskie. K. Lübeck, pisał o Stefanie Permskim: „Działalność misyjna Stefana miała coś wielkiego i współczesnego. Kierowana była rozsądkiem i przecznością, przewidującą, jakimi należy posłużyć się środkami celem skutecz-

¹⁷ Zob. I. Smolitsch. *Das altrussische Mönchtum. Gestalter und Gestalten*. Würzburg 1940 s. 83-86.

¹⁸ Zob. Л.И. Денисов. *Православные монастыри Российской Империи*. Москва 1908 s. 123-126, 191-195, 606-609.

nej ewangelizacji. Stał z dala od politycznych tendencji. Nie obrażał tożsamości narodowej, z którą się spotykał, lecz zabiegał o to, by u ochrzczonego coraz bardziej rozniecić wiarę chrześcijańską¹⁹. Następcy Stefana w biskupstwie Ustwymskim: Gerazym († 1442) i Pitirim († 1445) zostali męczennikami, a bp Jonasz (1456-1470) nawrócił na chrześcijaństwo wodza Wielkiego Permu z wielu jego poddanych. Gorliwy mnich Tryfon (1495-1583) prowadził misje wśród ludów Laponii nad Pieczyngą na Półwyspie Kola, a świątobliwy mnich Teodoret, z klasztoru sołowieckiego, ewangelizował Łoparów w ujściu rzeki Kola i podobnie jak Józef Permski przetłumaczył na język tubylczy modlitwy liturgiczne, zbudował świątynie i monaster²⁰.

W XVI wieku była już ugruntowana myśl o Moskwie jako trzecim Rzymie. Car Iwan III, przejmując miano cesarza Konstantynopola, przejął też bizantyjski cesaropapizm. W Kazaniu, w ostatnim bastionie islamu zdobytym przez cara Iwana IV, powstało arcybiskupstwo prawosławne, a arcybiskupem został ustanowiony bp Gurij²¹. Zaistniałe zmiany polityczne rzutowały znacząco także na życie religijne. Przejawiało się to m.in. w uświadomieniu sobie nowych zadań w Kościele prawosławnym. Twórcami odnowy religijnej w tym okresie stali się reformatorscy mnisi, tacy jak Józef Wołokołamski i Nil Sorski. Reprezentowali oni dwie odrębne drogi reformy: pierwszy, świadomy swych obowiązków społecznych, dążył do tryumfu rytualistycznego legalizmu, drugi natomiast szukał wolności duchowej na drodze kontemplacji i mistycyzmu przeżywanego w samotni²². Józefitom sprzyjał metropolita Moskwy Makary (1543-1564). Jeszcze jako biskup Nowogrodu podejmował energiczne starania, by odnowić życie religijne swojej diecezji i wykorzenić w niej resztki religijności pogańskiej. Jako metropolita Moskwy zabiegał o odnowienie życia religijnego całej Rosji. Program realizacji tego zadania miał wytyczyć zwołany w 1551 r. przez cara Iwana IV Synod Stu Rozdziałów (*Смоглав* [*Stogław*]). Synod piętnował sposób życia chrześcijańskiego i braki w metodzie wychowania duchowego. Zwracał nadto uwagę na szerzące się przesady pogańskie przejawiające się

¹⁹ Zob. *Die Christianierung Russlands*. Aachen 1922 s. 23; także: Archimandryta Augustyn (Nikitin). *Działalność misyjna rosyjskiego Kościoła prawosławnego*. W: *Głoszenie Ewangelii w Europie Środkowowschodniej*. Red. A. Kowalski, R.Z. Maryjka, Z.M. Styś, Warszawa 1999 s. 163.

²⁰ Zob. Glazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 21-22.

²¹ Zob. tamże s. 25; także: Г. Постников. *Житие святителей чудотворцев Гурия, архиеп. Казанского и Варсонофия, еп. Тверского*. С. Петербург 1853; Archimandryta Augustyn. *Działalność misyjna rosyjskiego Kościoła prawosławnego* s. 167.

²² Zob. E. Behr-Sigel. *Starcy rosyjscy*. Poznań: „Concilium” 1968 s. 390.

pod cienką warstwą chrześcijaństwa. Synod „Stogław” uchodzi w historii ruskiej misji prawosławnej za systematyczny namysł nad koncentracją sił duchowych na rzecz chrystianizacji całego kraju.

Po raz pierwszy też w tym okresie pojawiała się instrukcja misyjna – abp Gurij otrzymał ją od cara. Instrukcja ta zaleca, by misjonarz, przychodząc do pogan, nie kierował się przemocą, lecz miłością. Instrukcja podaje również ważną w treści i znaczeniu decyzję, aby tych, którzy z obawy przed ukaraniem przyjęli chrzest, nie odtrącać, lecz ze względu na chrzest należy im kary darować. Można wnioskować, że wpierw udzielano chrztu, a potem dopiero pouczano. Szlachtę pouczał biskup w swoim domu, resztę zaś pouczano w klasztorach. Celem pogłębienia wiary chrześcijańskiej bp Gurij założył w wielu miejscach swojej diecezji szkoły. Z polecenia cara została nawet stworzona tzw. wioska kościelna, w której osiedlano nowo ochrzczonych celem oddzielenia ich od zgubnych praktyk pogańskich. Zapis następcy bpa Gurija, tj. bpa Hermogena, wspomina o powrocie do praktyk pogańskich wielu ochrzczonych, co poświadcza w pewnym sensie nieskuteczność ówczesnych metod ewangelizacyjnych²³.

III. DZIAŁALNOŚĆ MISYJNA W CZASACH PANOWANIA PIOTRA WIELKIEGO

Ukaz cara Piotra Wielkiego z 18 czerwca 1700 r., skierowany do metropolity kijowskiego Jasńskiego, zawiera zarówno wskazania motywacyjne, jak i sposoby realizacji działań misyjnych na terenie Rosji. Ukaz głosi: „Dla wzmocnienia i rozszerzenia prawosławnej wiary chrześcijańskiej oraz dla głoszenia świętej Ewangelii wśród ludów pogańskich nakazuje się, co następuje: metropolita winien z zapalem dla świętego dzieła wyszukać wśród archimandrytów i ihumenów swojego okręgu zdolnego i bogobojnego męża. Po wybraniu odpowiedniego męża, należy mianować go metropolitą w Tobolsku, aby wyprowadzając ludy Chin i Mongolii z ciemności pogaństwa, doprowadził je do poznania prawdziwego Boga i służenia mu. Wybrany mąż winien zabrać ze sobą dwóch lub trzech zdolnych mnichów, nie za starych, którzy dzięki znajomości języka chińskiego i mongolskiego mogliby lepiej przekazywać światło świętej Ewangelii, doprowadzając owe narody do

²³ Zob. Glazik, *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 27-28.

Chrystusa, naszego Pana i Boga”²⁴. W innym ukazie Piotra Wielkiego, tym razem z 1702 r., czytamy: „Nie chcemy gwałcić żadnego sumienia ludzkiego i odpowiedzialności każdego zostawiamy troskę o zbawienie jego duszy”²⁵.

Znany misjolog niemiecki J. Glazik usiłował odpowiedzieć w swojej monografii na pytanie: Jakie były przyczyny zainteresowania się cara Piotra Wielkiego działalnością misyjną? Czy były to motywy religijne czy raczej polityczne? Odpowiedzi, zdaniem Glazika, należy szukać w ukazach cara. Jego zainteresowania misyjne na terenach Chin i Mongolii każą przypuszczać, że wiązał on z pracą misyjną również nadzieje natury politycznej²⁶. Innym motywem mógł być fakt istnienia drogi łączącej Europę z Chinami, która prowadziła przez Moskwę, Tobolsk do Pekinu. Dosyć często korzystali z tego szlaku jezuitcy misjonarze, udający się na ewangelizację do Chin. Fakt ten, zdaniem Glazika, motywował Piotra Wielkiego do utworzenia własnej misji chrześcijańskiej, która rozszerzałaby jego wpływy na te kraje. Trzeciego motywu można dopatrzeć się w korespondencji cara z niemieckim filozofem G.W. Leibnizem²⁷. Filozof przypomina Piotrowi Wielkiemu o obowiązku rozszerzania wiary chrześcijańskiej w swoim kraju. Podsuwał mu nawet konkretne propozycje, np. by zainteresował się tłumaczeniem modlitw chrześcijańskich i katechizmu na języki tubylcze; zachęcał także do zakładania szkół misyjnych, w których kształciliby się i wychowywali przyszli misjonarze.

Głównym, choć specyficznym trudnym terenem misyjnym w czasach Piotra Wielkiego była zachodnia Syberia. Obszar zamieszkiwali ludzie różnych ras, kultur i religii. Obok szamanizmu²⁸ (u plemion paleoazjatyckich i uralskich) istniały obok siebie różne odmiany lamaizmu (np. u Mongołów) oraz fanatyczne formy islamu wśród plemion Turkiestanu. Te koczownicze plemiona, z zasady wrogo do siebie usposobione, łączyła dążność do wyzwolenia się spod carskiej zwierzchności. Administracja państwowa w poczuciu odpowiedzialności za spokój w kraju usiłowała zlikwidować napięcia poprzez nawrócenie naczelników poszczególnych plemion na wiarę prawo-

²⁴ Tłum. z niemieckiego za: G l a z i k. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 32.

²⁵ Zob. P. E v d o k i m o v. *Prawosławie*. Warszawa 1964 s. 185.

²⁶ Zob. G l a z i k. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 34; zob. też M.N. P a w ł o w s k y. *Chinese-Russian Relations*. New York 1949.

²⁷ Zob. G l a z i k. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 38; zob. też: W. G u e r r i e r. *Leibniz in Seine Beziehung zu Russland und Peter der Große. Eine geschichtliche Darstellung dieses Verhältnisses nebst den darauf bezüglichen Briefen und Denkschriften*. S. Petersburg–Leipzig 1873.

²⁸ Zob. szerzej: G. N i o r a d z e. *Der Schamanismus bei den sibirischen Völkern*. Stuttgart 1925.

slawną. W tym też kierunku zmierzały wysiłki pierwszych metropolitów Syberii. Wysiłki te nie zostały jednak uwieńczone wielkimi sukcesami²⁹.

Ukaz Piotra Wielkiego z 1700 r. zainicjował nowy okres stylu pracy misyjnej na Syberii. Zgodnie z ukazem metropolitą syberyjskim w Tobolsku został mianowany (prawdopodobnie z wyboru metropolity kijowskiego Jasńskiego) archimandryta Dymitr Tuptało. Był to człowiek pobożny, uzdolniony intelektualnie, lecz za mało dynamiczny i odważny w poczynaniach misyjnych. Dlatego też Piotr Wielski skorzystał z jego choroby i dość szybko odwołał go ze stanowiska metropolity. Następcą jego został wybrany przez metropolitę kijowskiego Filoteusz Leszczyński (1650-1727)³⁰. O jego zaangażowanej postawie świadczy fakt nawiązania w krótkim czasie stosunków dyplomatycznych z Chinami. Zaledwie pół roku wystarczyło nowemu metropolicie do dokładnego zapoznania się z potrzebami i zadaniami na powierzonym mu terenie. W liście do Piotra Wielskiego z 31 XII 1702 r. informował w 25 artykułach o sytuacji religijnej na Syberii i prosił cara o aprobatę swoich metod działania misyjnego. Piotr Wielki wyraził zgodę na wszystkie jego plany i metody i zapewnił mu pomoc władz cywilnych. W 1705 r. metropolita Filoteusz posłał mnicha Martiniana na Kamczatkę. Przebywając w 1706 r. w Moskwie, metropolita czynił przygotowania do poszerzenia działalności misyjnej na Syberii. I tak, dzięki jego staraniom, w 1707 r. Irkuck został oddzielony od Tobolska jako wikariat, którego biskupem został Warlaam Kossowski z Kijowa. W tym samym roku doszła do skutku druga poselska wyprawa do Chin. Jednocześnie Filoteusz zatroszczył się o nowych misjonarzy do pracy misyjnej wśród syberyjskiego plemienia Ostiaków. W 1709 r. Filoteusz zrzekł się urzędu metropolity i zamieszkał w klasztorze w Tiumeniu. Gubernator Syberii nakłonił jednak Filoteusza do dalszej pracy misyjnej, zapewniając równocześnie o wszechstronnej pomocy materialnej. Wsparcia udzielił mu także metropolita Tobolska i Syberii Jan Maksymowicz, wyposażając go w nieodzowne dla pracy misyjnej utensylia pastoralno-liturgiczne. W latach 1712-1715 już przeszło sześćdziesięcioletni Filoteusz przeprowadził pierwszą wyprawę misyjną. W tym czasie trzykrotnie przebywał u Ostiaków zamieszkujących dolny bieg Irtysza i Obu. Podjął też dwie podróże do Wogułów przebywających nad rzekami

²⁹ Zob. Głazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 40; zob. także: S. Patkanow. *Essai d'une statistique et d'une géographie des peuples paléasiatiques de la Sibirie*. S. Petersburg 1903.

³⁰ Zob. Archimandryta Augustyn. *Działalność misyjna rosyjskiego Kościoła prawosławnego* s. 173; Głazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 42.

Tarą i Tawdą. W 1714 r. udało mu się pozyskać muzułmańskich Tatarów, osiedlonych wśród Wogulów. Pomyślne doniesienia z pracy misyjnej spotkały się z wielką aprobatą cara Piotra Wielkiego, który wspomagał pracę misyjną Filoteusza materialnie. Nowy ukaz cara każe mu pójść nad rzekę Konda w ziemi Ostiaków. Wyprawa została uwieńczona wielkim sukcesem. Naczelnicy plemion Ostiaków i Wogulów, wyznający szamanizm, przyjęli chrzest wraz z całym poddanym sobie ludem³¹.

W 1715 r. Filoteusz na nowo przejął władzę metropolity w Tobolsku. Zimowe miesiące poświęcał administracji, w miesiącach zaś letnich pracował nad rzeką Ob wśród Ostiaków. W styczniu 1719 r. przebywał w Tomsku, w kwietniu tego samego roku udał się do Jenisejska, w lipcu – do Turuchańska, we wrześniu – do Irkucka, gdzie pracował do lutego 1720 r. Nieco później wyruszył przez pokryte lodem jezioro Bajkał do Daurii nad granicą chińską. Korzystając z bliskości Chin, wysłał poselstwo do Pekinu i do głównego Lamy Mongolii. Trzecia podróż misyjna przypadła na lata 1721-1726. W 1724 r. przybył po raz drugi do Irkucka, aby zabezpieczyć na tym terenie swój dotychczasowy dorobek misjonarski.

Podczas swojej działalności misyjnej Filoteusz wybudował wiele nowych cerkwi (ich liczba wzrosła dzięki niemu ze 160 do 448). Ochrzcił około 40 000 ludzi, w tym 10 000 po 1700 r. Ustanowił wielu kapłanów parafialnych (tzw. *заказчику* [*zakazcziki*]) i ich pomocników (tzw. *надзиратели* [*nadzirateli*]), którym powierzył troskę o spełnianie praktyk religijnych wśród wiernych. Filoteusz zmarł 21 maja 1727 r. w klasztorze w Tiumeniu. Nie bez podstaw został nazwany „Oświecicielem ludów syberyjskich”. Synod z 1914 r. myślał poważnie o wyniesieniu go na ołtarze³².

Metropolita Tobolska Antoni Stachowski (1721-1740) uważał, że działalność misyjna przekazana mu przez Filoteusza za bardzo go obciąża. Dlatego bezpośrednio po śmierci Filoteusza poprosił synod o przysłanie następcy do spraw wyłącznie misyjnych. Synod nie rozumiejąc potrzeb misyjnych, albo nie mając odpowiedniego człowieka na to stanowisko, nakazał tymczasem przekazać tę funkcję komuś z miejscowych kapłanów. Wśród miejscowego kleru brakowało jednak należytej aktywności misyjnej, co spowodowało

³¹ Zob. Głazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 45; zob. także: Г. Новицкий. *Краткое описание о народе остячком*. Санкт Петербург 1884 s. 98-109.

³² Zob. Głazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 49; także: К.В. Харлампович. *Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь*. Казань 1914 s. 505 przypis 1; Archimandryta Augustyn. *Działalność misyjna rosyjskiego Kościoła prawosławnego* s.173-174.

stopniowy zanik działalności ewangelizacyjnej na terenie Syberii zachodniej. W krótkim czasie po śmierci Filoteusza dochodziły do Tobolska wieści o odstępstwach od wiary chrześcijańskiej. Ta sytuacja raz jeszcze wskazuje na brak wypróbowanej metody misyjnej. Cała działalność ewangelizacyjna zanikła z chwilą nieobecności jednego człowieka. Kościelne władze terenowe bez poparcia władz centralnych były bezradne. W takiej sytuacji chrześcijaństwo utrzymywało się jedynie tam, gdzie tubylcy żyli we wspólnocie z chrześcijańskimi osadnikami rosyjskimi.

Przez pewien czas dzieło Filoteusza usiłowali kontynuować jego osobiści współpracownicy. Są dane o Gedeonie, przełożonym klasztoru w Brezowie, który głosił Ewangelię wśród Wogułów i Ostiaków nad Irtyszem i Obem. Również archimandryta Sylwester działał na zachód od Tobolska. W latach 1726-1733 w okręgu Tomaska i Jenisejska pracowali archimandryta Porfiry i kapłan zakonny Nikodem, a około 1740 r. kapłan diecezjalny Michał Stiepanow, który organizował misję wśród Wogułów.

W samym Tobolsku praca misyjna odżyła nieco za metropolity Sylwestra Gołowackiego (1746-1755), który założył w kazańskiej eparchii tzw. „Kontor nowo ochrzczonych”. Naraził się jednak carowi i Tatarom przez zbyt dużą troskę o prozelitów, za co został karnie przeniesiony do Suzdała³³. Fakt ten oraz brak szerszego zainteresowania ze strony kleru inicjatywami misyjnymi doprowadziło do likwidacji pewnych placówek misyjnych³⁴. O odrodzeniu pracy misyjnej można mówić dopiero w drugiej połowie XIX wieku.

IV. DZIAŁALNOŚĆ MISYJNA ROSYJSKIEGO PRAWOSŁAWIA W XIX WIEKU

Sytuacja religijna w państwie rosyjskim pod koniec XVIII wieku była specyficzna. Władze polityczne zmuszone zostały względami społecznymi do otwarcia się wobec innych narodowości wraz z ich wierzeniami. Wymagało to od państwa pójścia na dalekie odstępstwa po to, aby osiągnąć jedną, silną samostanowiącą kulturalnie narodowość. W tym celu wydany został

³³ Zob. Głazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 50-51.

³⁴ Dotyczy to przede wszystkim działalności misyjnej na terenie samej Rosji. Ekspansja misyjna prawosławia rosyjskiego obejmowała dynamicznie w tym samym czasie tereny Chin, misje wśród Kałmuków, we wschodniej Syberii, na Kamczatce i na Alasce (zob. tamże s. 51-108). Ze względu na ograniczenia redakcyjne pominięto w tym opracowaniu tego rodzaju inicjatywy misyjne

edykt o tolerancji religijnej. Dla Kościoła prawosławnego decyzja ta była poważnym wstrząsem, jako że aż dotąd Kościół prawosławny był jedynie kompetentnym do autorytatywnego orzekania w sprawach religijnych w państwie. Edykt ogłoszony został przez Katarzynę II 17 czerwca 1773 r. jako zarządzenie Świętego Synodu. W ślad za nim powstaje, za cara Aleksandra I (1801-1825), specjalnie utworzony Urząd Generalny dla kultów obcych (1811), a następnie Ministerstwo do spraw kultu (1817). Prawosławie zaszerogowane zostało obok wielu innych kultów i wyznań.

Poza elementami zewnętrznymi istnieje pewne osobliwe zjawisko w historii rosyjsko-prawosławnej działalności misyjnej o aspekcie wewnętrznym. Ekspansji chrześcijaństwa na terenie Rosji aż do początków XIX wieku nie towarzyszyła świadomość odpowiedzialności ewangelizacyjnej wśród szerokiego kręgu ludu prawosławnego. Swoją aktywność prawosławne chrześcijaństwo zawdzięczało jedynie pewnej wewnętrznej sile, zgodnie ze słowami Listu do Hebrajczyków (4, 12): „żywe bowiem jest słowo Boże”. Można zatem mówić o jakiejś pośredniej, niezamierzonej działalności ewangelizacyjnej w rosyjskim Kościele prawosławnym. Taka forma misjonowania była tak długo możliwa i skuteczna, jak długo chrześcijaństwo miało pozytywny, istotny wpływ na życie tubylców. W miarę jednak sekularyzacji życia osadników rosyjskich interesy handlowe i polityczne brały górę nad religijnymi.

Pozbawienie uprzywilejowanego znaczenia Kościoła prawosławnego wywołuje w pewnych kręgach społeczeństwa wysiłki i dążność, by angażować się w bezpośrednią pracę misyjną, głosząc jednocześnie obowiązek brania udziału w działaniach misyjnych całej wspólnoty kościelnej. Pierwszymi popularyzatorami idei misyjnej w XIX wieku byli: Grigorij Selechow, A.J. Sitnikow oraz Makary Głuchariew, znany misjonarz Altaju. Przez 14 lat ewangelizował słowem i czynem, oddając prawie wysokie posiadane środki materialne na rzecz ubogich, nowo ochrzczonych. Pracował nad tłumaczeniem Pisma Świętego, ułożył „Słownik porównawczy narzeczy altajskich” i jako pierwszy przepowiadał do Altajczyków w ich języku. Jemu też przypisuje się nawrócenie prawie 700 osób³⁵. Niestety propozycje i działania Głuchariewa nie znalazły zrozumienia w ówczesnym środowisku kościelnym. Konserwatywny Święty Synod i jego prokurator nie chcieli uwierzyć w odrodzenie i uaktywnienie się idei misyjnej poprzez włączenie do niej szerokich kręgów wiernych prawosławnych. W 1864 r. wśród towarzyskiej

³⁵ Zob. Archimandryta Augustyn. *Działalność misyjna rosyjskiego Kościoła prawosławnego* s. 179; zob. też Glazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 118-123.

elity Sankt Petersburga na rzecz pracy misyjnej Głuchariewa zaczyna działać kupiec Afanasij Małkow. Pod wpływem informacji misyjnych Małkowa archimandryta Władimir Pietrow, inspektor Akademii Duchownej w Petersburgu, zezwala na założenie organizacji, której celem miało być wspieranie rosyjskiej misji prawosławnej na terenach Syberii. Pietrow osobiście opracował statuty przyszłego Towarzystwa Misyjnego, które zostały zatwierdzone oficjalnym ukazem 16 sierpnia 1865 r. Dnia 21 sierpnia tegoż roku powołano do istnienia *Миссионерское общество для содействия распространения христианства между язычниками* [*Missionierskoje obszczestwo dla sodiejstwija raspostranienija christianstwa miezdu jazycznikami*], czyli Misyjne Towarzystwo na rzecz Wspierania Rozkrzewiania Wiary Chrześcijańskiej wśród Pogan. Zostało ono powierzone wysokiemu protektoratowi carycy Marii Aleksandrownej. W jego skład wchodziły osoby z petersburskiej arystokracji. Koła kościelne reprezentowali, jako współzałożyciele, abp Wasilij Łuczinskij i protojerej Janiszew.

Wkrótce po zatwierdzeniu Towarzystwa Misyjnego archimandryta Władimir zamianowany został kierownikiem misji altajskiej. Na miejscu swojej pracy misyjnej skonstatował, że założone przez Małkowa klasztory „misyjne” były wyłącznie ożywionymi punktami handlu z Chinami. W oficjalnym czasopiśmie archimandryta zdementował tzw. misyjną akcję Małkowa i nazwał ją nieuczciwą. Afery finansowe Małkowa prowadziły w konsekwencji do rozwiązania co dopiero powstałej organizacji misyjnej.

W tej sytuacji na scenę wkracza metropolita Moskwy Innocenty Weniaminow (1797-1879)³⁶, zwany powszechnie „patriarchą rosyjskich misjonarzy”. Poświęca cały swój autorytet dla sprawy stworzenia nowego Prawosławnego Towarzystwa Misyjnego. Wzmiankowany wyżej archimandryta Władimir, korzystając z dotychczasowych doświadczeń, opracowuje nowe statuty Towarzystwa. Według jego założeń kierownikiem miał być każdy kolejny metropolita Moskwy. Nadto, w przeciwieństwie do poprzedniego, nowe Towarzystwo miało obejmować swoim zasięgiem nie tylko tereny Syberii, lecz także wszystkie, zarówno wewnętrzne jak i zewnętrzne, rosyjskie misje prawosławne z wyłączeniem Transkaukazu, gdzie od 1860 r. działało już „Towarzystwo dla propagowania prawosławia na Kaukazie”.

W dzień uroczystości Nawrócenia św. Pawła 1870 r. metropolita Innocenty Weniaminow wprowadza inauguruje nowe Prawosławne Towarzystwo Misyjne z siedzibą w Moskwie. Przewodniczącym Towarzystwa był do

³⁶ Zob. Głazik, *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 145-157, 161-166.

samej śmierci metropolita moskiewski Innocenty Weniaminow. Towarzystwo wytyczyło sobie jako cel pracę na rzecz wspierania działalności misyjnej rosyjskiego prawosławia w kraju i za granicą. Cel ten zamierzano osiągnąć przez wychowywanie nowych misjonarzy i troskę o odpowiednie wyposażenie finansowe i materialne misji, wydając księgi liturgiczne w różnych językach, przez budowę cerkwi, szkół i szpitali oraz przez prowadzenie wydawnictw propagandowo-informacyjnych o stanie misji prawosławnej. Towarzystwo Misyjne było wspierane przez mniejsze stowarzyszenia o ściśle określonych zadaniach. Między innymi przy klasztorze „Pokrow” w Moskwie zorganizowano ośrodek formacyjny dla misjonarzy. Klasztor dawał również możliwość odpoczynku dla misjonarzy przyjeżdżających z terenów misyjnych. Dysponował ponadto biblioteką i archiwum misyjnym. Do 1888 r. wyszło stąd 27 nowych misjonarzy. Przy akademiach duchownych i seminariach tworzono specjalne sekcje przygotowujące kapłanów do służby misyjnej. W 1897 r. Święty Synod wydał zarządzenie „O zaliczeniu katedry nauk misyjnych do obowiązkowych przedmiotów kursu akademickiego”³⁷.

Wydawaniem ksiąg liturgicznych i pism religijnych na potrzeby Towarzystwa Misyjnego zajęło się Bractwo św. Gurija. Do 1899 r. bractwo wydało 1 599 385 egzemplarzy różnych pism religijnych o charakterze religijno-misyjnym w 20 językach. Kwestię finansową rozwiązywał częściowo fundusz napływający z rocznych składek pobieranych od członków Towarzystwa Misyjnego. Roczna opłata trzech rubli była jednak, jak się okazało później, zbyt wygórowana dla wielu wiernych. Miało to wpływ również na liczbę członków Towarzystwa. W 1870 r. było ich 6 643, a po 30 latach 16 368, czyli jedynie około dwa i pół razy więcej. Dochody miały być uzupełniane przez okazjonalne składki. W tym celu stworzono Komitety Eparchialne, które pod kierownictwem biskupów diecezji dbały o stałą pomoc finansową. W 1870 r. utworzono 13 takich bliźniaczych komitetów, w 1895 r. – 44, a w 1904 r. – 55. Celem popularyzacji dzieła misyjnego wśród wiernych metropolita Innocenty Weniaminow uzyskał od Świętego Synodu zezwolenie, aby dwa razy w roku obchodzić święto misyjne. Na dzień obchodu wyznaczono uroczystość świętych Cyryla i Metodego oraz pierwszą niedzielę postu, zwaną też „niedzielą prawosławia (ortodoksji)”. Na te dni przygotowywano specjalnie opracowane kazania lub referaty o charakterze misyjnym. Kolekta dnia przeznaczona była na potrzeby misjonarzy i placówek misyjnych. Do 1887 r. praktykę dni misyjnych pozostawiono

³⁷ Zob. Archimandryta Augustyn. *Działalność misyjna rosyjskiego Kościoła* s. 203.

poszczególnym biskupom według uznania. Od 1888 r. dni misyjne zostały nakazane dla całego prawosławnego Kościoła w Rosji³⁸.

Nieco gorzej przedstawiała się sprawa systematycznej i stałej pracy misyjnej. Brak odpowiednich materiałów redakcyjnych oraz słaba poczytność ze względu na analfabetyzm wiernych powodowały upadek czasopism takich jak „Сборник Сведений” [*Sbornik Swiedienij*] (1870-1874) i „Миссионер” [*Missionier*]. Stale pojawiały się jedynie roczne sprawozdania rachunkowe Komitetów Eparachialnych. Do 1893 r. wiadomości z pola misyjnego podawał urzędowy organ prasowy Eparchii Moskiewskiej „Православный Благовестник” [*Prawosławnyj Blagowiestnik*]. Poza tym ukazywały się w formie ulotek okazjone materiały na dni misyjne³⁹.

Wartą podkreślenia jest propozycja nowego Towarzystwa Misyjnego, aby przeprowadzać kursy misyjne przy Akademii Duchownej w Kazaniu. Od 1898 r. powstaje wydzielony już od Akademii kazańskiej Instytut Misyjny przy Klasztorze Spaso-Preobrażeńskim w Kazaniu. Cykl nauczania trwał dwa lata. Studia podzielone były na dwie sekcje: tatarską i mongolską. Nauczanie obejmowało takie przedmioty, jak: egzegeza Pisma Świętego, wiadomości z zakresu propedeutyki teologicznej, teologia praktyczna, historia Kościoła, etnografia, historia religii i misji, apologetyka oraz – w zależności od sekcji – odpowiedni języki obce. Wykłady prowadzili profesorowie Akademii Kazańskiej. Warunkiem przyjęcia było ukończenie studiów średnich. Studenci prowadzili życie wspólne, a po ukończeniu studiów otrzymywali prawo noszenia stroju duchownego. W roku akademickim 1898/99 sekcja tatarska liczyła 24 studentów, sekcja mongolska zaś 14 studentów⁴⁰.

Działalność Towarzystwa Misyjnego była w historii rosyjskiej misji prawosławnej precedensem. Wprawdzie nie spełniało ono roli organu centralnego tej rangi jak rzymska Kongregacja Rozkrzewiania Wiary, ale przyjęło wiele podobnych funkcji na terenie prawosławnej misji rosyjskiej. Istotne zadanie Towarzystwa polegało na stworzeniu silnej więzi między Kościołem rodzimym a misjonarzami oraz na propagowaniu idei misyjnej wśród szerokich kręgów rosyjskiego społeczeństwa. Oprócz działań Towarzystwa Misyjnego istniały jeszcze inne organizacje prawosławne o charakterze kulturowo-religijnym na terenie Palestyny, takie jak np. Rosyjskie Towarzystwo dla terenów Syrii i Palestyny, oraz na terenach Syberii tzw. Fundacja Aleksandra, stworzona przez cara Aleksandra III (1881-1894).

³⁸ G l a z i k. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 233-235.

³⁹ Tamże s. 236.

⁴⁰ Tamże s. 237.

Działalność misyjna Innocentego Weniaminowa obejmowała nadto Alaskę⁴¹, misje w Jakucku, nad Amurem i Ussuri. Równocześnie w XIX wieku prowadzone były misje w Chinach, Japonii, Korei, a na europejskim terenie Rosji – wśród Samojedów, Wotiaków, Czeremiszów, Czuwasów, Kałmuków.

W działalności misyjnej rosyjskiego Kościoła prawosławnego na przestrzeni XIX wieku łatwo zauważyć zorganizowaną już działalność ewangelizacyjną oraz stopniowe dojrzewanie myśli, że pełne przyjęcie chrześcijaństwa zobowiązuje do pełnej realizacji posłannictwa Chrystusowego, czyli bycia wiarygodnym świadkiem Ewangelii Chrystusa, „aby świat uwierzył” (J 17, 21).

5. ZAANGAŻOWANIE MISYJNE W XX WIEKU

W latach sześćdziesiątych misjolog René Dufays wyraził opinię, że „promieniowanie prawosławia staje się systematycznie przedmiotem coraz większej uwagi Kościoła katolickiego”⁴². Przejawiało się to m.in. w tym, że w ostatnich dziesiątkach lat wiele miejsca w publikacjach poświęcano zagadnieniom działalności misyjnej Kościoła prawosławnego w Japonii, Chinach, Korei, Alasce. Powyższą opinię należy uzupełnić stwierdzeniem, że praca misyjna w tych krajach związana była i jest ściśle z prawosławnym Kościołem rosyjskim. Jest to przedłużenie wpływów Prawosławnego Towarzystwa Misyjnego, powołanego przez metropolitę moskiewskiego Innocentego Weniaminowa.

– Misje w Japonii. Zaczątki misji japońskiej wiążą misjolog⁴³ z osobą Mikołaja (Iwana) Kazatkina (1836-1912)⁴⁴. Pierwsze placówki misyjne

⁴¹ W 1867 r., po zakupieniu Alaski przez Stany Zjednoczone, powstało niezależne biskupstwo misyjne w Sitka. W 1872 r. stolica biskupstwa została przeniesiona do San Francisco, a w 1905 r. do Nowego Jorku.

⁴² Zob. *Réveil missionnaire*. „Église Vivante” 12:1960 s. 436-437.

⁴³ Zob. Głazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 181.

⁴⁴ Zob. А. Платонова. *Апостол Японии. Очерк жизни архиепископа Японского Николая*. Петроград 1916; А. Карпенко. *Митрополит Николай Японский (1836-1912)*. „Церковные Ведомости” (Paris) 1950/1951 nr 1 (28) s. 16-18. Przez wiele lat hieromnich (a potem archimandryta) Mikołaj był jedynym rosyjskim misjonarzem w Japonii. Przybył do Japonii w 1861 r. Pracował początkowo jako duszpasterz przy rosyjskim konsulacie w Nagasaki. Stał się wybitnym znawcą języka japońskiego, przetłumaczył liturgiczne księgi Kościoła prawosławnego na język japoński. W 1882 r. został podniesiony do godności biskupa. Sens i moc działań misyjnych Kazatkin dostrzegał w rezygnacji z rosyjsko-nacjonalistycznych powiązań na rzecz głoszenia czystszej ortodoksyjnej wiary. Jego następcą, Sergiusz Tichomirow, tak komentuje jego

założono w Tokio, Kioto, Nagasaki i Hakodate. Z końcem XIX wieku teren misyjny obejmował obszar od Hakodate po Osakę z ponad 100 gminami prawosławnymi, 20 000 wiernych, 22 księżmi, 219 kościołami. W 1905 r., bezpośrednio po wojnie rosyjsko-japońskiej, która zahamowała rytm pracy misyjnej, japońska społeczność prawosławna ponownie rozpoczęła ekspansję misyjną z zachowaniem specyficznych cech kultury japońskiej. Liczba wiernych wynosiła około 30 000, z czego dwie trzecie to Japończycy (wśród 30 kapłanów 23 było Japończykami). W 1906 r. M. Kazatkin został mianowany arcybiskupem ze stolicą w Tokio. W 1908 r. misja japońska otrzymuje biskupa Rosjanina Sergiusza Tichomirowa, który obiera Kioto na stolicę biskupią. W tym samym czasie liczba wiernych wynosi 33 000, 35 księży Japończyków, 22 diakonów, 116 katechistów, 82 seminarzystów, 266 parafii i 175 placówek misyjnych. W 1919 r., po śmierci Mikołaja Kazatkina, następcą i zarazem kierownikiem misji japońskiej został Sergiusz Tichomirow. Niestety za jego urzędowania dochodzi do sporów narodowościowych. Ich skutkiem było uwięzienie w 1940 r. biskupa Sergiusza oraz jego śmierć w więzieniu w 1945 r. Jego miejsce przejął pierwszy biskup japoński Mikołaj Ono, konsekrowany w 1941 r. przez rosyjskich biskupów emigracyjnych. Jednocześnie doszło do powstania dwóch frakcji: jedna ciążyła jurysdykcyjnie w stronę Patriarchatu Moskiewskiego, druga natomiast w stronę emigracyjnej frakcji związanej z Synodem Karłowickim.

W 1947 r. japoński Kościół prawosławny zawarł unię z Kościołem rosyjsko-amerykańskim. Po abdykacji biskupa Ono w 1962 r. Kościół rosyjsko-amerykański mianował arcybiskupem Włodzimierza Nagosy'ego, nadając mu tytuł arcybiskupa Tokio i całej Japonii. Od 1970 r. japoński Kościół prawosławny został kościołem autonomicznym. Jak podają statystyki z połowy XX wieku, Kościół ten liczy około 38 000 wiernych, 80 cerkwi, 70 kaplic, 36 parafii, 50 kapłanów, 35 szkół katechetycznych i 20 seminarzystów⁴⁵. Według nowszych statystyk zwierzchnikiem Japońskiego

postawę: „L'Église Japonaise est née de Celle de Russie: Elle a reçu de l'apôtre du Japon, l'archimandrite Nicolas, « le christianisme orthodoxe » seulement cela sans aucune qualification comme: grec, russe, monarchiste etc. ...” (zob. D. Balfour. *L'Église japonaise et le métropolitain Serge*. „Irenikon” 1931 nr 8 s. 574 – cyt. za: Glazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 178-179).

⁴⁵ Zob. T. Ohm. *Kulturen, Religionen und Missionen in Japan*. Augsburg 1929 s. 194; N. Grodetzky. *The Missionary Expansion of the Russian Orthodox Church*. W: *Review of Missions*. London 1942 s. 407-415; P. Sawayama. *The Orthodox Church in Japan*. W: *Holy Cross*. Boston 1959 s. 3-9; N. Kiryluk. *Orthodoxy in the Land of the Rising Sun*. W: *Orthodoxy* 1964. Athene 1964 s. 300-319; P. Evdokimov. *Prawosławie*. Warszawa 1964 s. 188; A.

Kościół Prawosławny (日本ハリストス正教会, *Nikon Harisutosu Seikyōkai*) jest od 1999 abp Daniel (Nushiro). Kościół podzielony jest na trzy eparchie: w Senda, Kioto oraz w Tokio. Posiada 150 parafii z 30 kapłanami i około 40 000 wiernych. W prefekturze Chiba jest męski klasztor św. Zofii⁴⁶.

– Misje w Chinach. Początki prawosławnej działalności misyjnej w Chinach sięgają XVII wieku. Nową fazę pracy ewangelizacyjnej otwiera 1 stycznia 1858 r., kiedy rząd chiński traktatem z Tien-tsin uznaje prawosławną misję rosyjską w Pekinie za legalną. W 1864 r. Święty Synod w Moskwie organizuje na nowej bazie działalność misyjną w nowych ośrodkach poza Pekinem – w Kalgan, Tien-tsin, Hankow, uzależniając je jurysdykcyjnie bezpośrednio od Świętego Synodu i lokalnego archimandryty. W 1896 r. głową lokalnego kościoła został archimandryta Innocenty Figurowski. W 1902 r. archimandryta zostaje mianowany arcybiskupem Pekinu. Tego samego roku utworzono nowe placówki misyjne w Harbinie, Dalni, Mantazara i w Mongolii. Z końcem 1906 r. rosyjska wspólnota prawosławna posiadała: 1 biskupa, 1 archimandrytę, 2 hieromonachów, 12 kapłanów (w tym 1 to Chińczyk), 6 kantorów, 1 klasztor, 8 cerkwi i 3 kaplice. W 1914 r. prawosławna wspólnota w Chinach miała 1 arcybiskupa, 3 archimandrytów, 10 kapłanów, 3 diakonów, 8 mnichów, 2 klasztory, 16 cerkwi, 34 stacje misyjne, 1 seminarium misyjne z 10 alumnami i 20 aspirantami, 10 szkół męskich, 2 żeńskie, 535 wiernych, z czego dwie trzecie to Chińczycy. W 1917 r., w wyniku wielkiej emigracji rosyjskiej, zostają erygowane dwie nowe diecezje: w Charbinie i Szanghaju, powstają nowe parafie. W 1925 r. doszło do rozłamu w prawosławnym Kościele chińskim: arcybiskup Pekinu odłączył się od jurysdykcji Kościoła emigracyjnego i przyłączył się do Moskwy, natomiast biskup Jan Maksymowicz, z małą grupą wiernych, pozostał wierny jurysdykcji Synodu Karłowickiego. W 1934 r. założono w Charbinie uniwersytet św. Włodzimierza, m.in. z wdziałem teologicznym i orientalistycznym. W tym czasie prawosławny Kościół chiński liczył ok. 200 000 wiernych, 2 arcybiskupstwa (Pekin i Charbin), 3 biskupstwa pomocnicze, 217 kapłanów, około 60 cerkwi, 3 klasztory. W 1949 r., po zwycięstwie Mao-Tse-Tunga, liczba wiernych prawosławnych spadła radykalnie do 20 000. Biskup Maksymowicz został deportowany na Filipiny. W 1950 r.

Brunello. *Le Chiese orientali e l'unione*. Milano 1966, s. 380-383; E. Ivanka, J. Tyciak, P. Wiertz. *Handbuch der Ostkirachenkunde*. Düsseldorf 1971 s. 738.

⁴⁶ Zob. pl.wikipedia.org/wiki/Japoński_Kościół_Prawosławny (dostęp: 04.10.2011)

dla nielicznej grupy Chińczyków prawosławnych został konsekrowany pierwszy biskup Chińczyk – Symeon Dou, przeznaczony początkowo do Tien-Tsin, a potem do Szanghaju. W marcu 1957 r. Prawosławny Kościół Chiński został oficjalnie uznany za Kościołem autonomiczny przez Patriarchat Moskiewski, który odwołał dotychczasowych hierarchów i mianował oraz konsekrował na biskupa z tytułem arcybiskupa Pekinu archimandrytę Bazylego (Yo-Fou-An), rodowitego Chińczyka. Po jego śmierci w 1962 r. władze chińskie nie pozwoliły na wybór następcy. Według dostępnych statystyk w połowie XX wieku Prawosławny Kościół Chiński posiadał archidiecezję Pekinu i diecezję Szanghaju. W sumie chińskie prawosławie miało 15 parafii, 12 000 wiernych w diecezji Pekin oraz 10 parafii i 8 000 wiernych w diecezji Szanghaj⁴⁷. W 2006 r. liczba prawosławnych w Chinach szacowana była na 13 000, z czego 400 osób mieszkało w stolicy kraju. Prawosławny Kościół Chiński nadal jest nielegalny, jednak w XXI wieku pojawiły się publikacje religijne w języku chińskim, a w 2009 r. poświęcono cerkiew św. Innocentego Irkuckiego w Labdarinie⁴⁸.

– Misje w Korei. Prawosławna działalność misyjna w Korei sięga 1900 r., złączona jest z pracą duszpasterską w konsulacie rosyjskim w Seulu. Do 1908 r. podlegała bezpośredniej jurysdykcji Świętego Synodu Moskiewskiego, a do 1923 r. jurysdykcji arcybiskupstwa we Władywostoku. Wielkie zasługi dla rozwoju misji w Korei miał archimandryta Paweł Iwanowski. (późniejszy biskup Nikolska). W 1912 r. wspólnota prawosławna liczyła 3 wiernych i 9 placówek duszpasterskich. W 1914 r. 9 księży obsługiwało 4 000 nowo nawróconych i dysponowało ośrodkiem medycznym i pedagogicznym. Od 1923 r. koreańska wspólnota prawosławna podlegała japońskiemu metropolicie Sergiuszowi Tichomirowowi. Obecna wspólnota, całkowicie koreańska, z kościołem w Seulu, pozostaje pod jurysdykcją egzarchy konstantynopolitańskiego w Ameryce Północnej⁴⁹. W 1921 r. Rosyjski Kościół Prawosławny wycofał się z działalności ewangelizacyjnej w Korei⁵⁰.

⁴⁷ Zob. Głazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 169-178; Brunello. *Le Chiese orientali e l'unione* s. 368-371; E v d o k i m o v. *Prawosławie* s. 187.

⁴⁸ Zob. pl.wikipedia.org/wiki/Chiński_Kościół_Prawosławny (dostęp: 04.10.2011).

⁴⁹ Zob. E v d o k i m o v. *Prawosławie* s. 188; Głazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 197-204.

⁵⁰ Zob. pl.wikipedia.org/wiki/Rosyjska_Misja_w_Korei (dostęp: 04.10.210).

6. PRÓBA OCENY DZIAŁALNOŚCI MISYJNEJ ROSYJSKIEGO KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO

Zdaniem misjologia J. Glazika każda działalność misyjna przechodzi przez dwa stopnie ewolucyjne: na etapie pierwszym głoszone jest orędzie ewangeliczne i przekazywana są prawdy wiary w zakresie katechetycznym, na etapie drugim zaś praca misyjna nie ogranicza się już do przekazywania prawd wiary, lecz skoncentrowana jest na formowaniu życia chrześcijańskiego, zwłaszcza przez pogłębianie relacji duchowych z Bogiem oraz przez kształtowanie chrześcijańskich relacji między ludźmi zgodnie z zasadami Ewangelii. W odniesieniu do działań misyjnych rosyjskiego Kościoła prawosławnego, stwierdza Glazik, działalność ta utknęła na pierwszym z wymienionych wyżej etapów rozwoju. Jego zdaniem, pogłębione schrystianizowanie miało miejsce w bardzo nielicznych tylko przypadkach. Uzasadniając swoje twierdzenia, powołuje się na rosyjskie opracowania historii misji prawosławnej, które są w większej części zbiorem nieobiektywnych statystyk odnośnie do liczby nawróconych i wykazem sum pieniężnych wydanych na rozwój misji. Jednocześnie statystyki donoszą o częstych odstępstwach całych nawet grup plemiennych, co wskazywałoby raczej na to, że chodziły tylko o chrześcijaństwo z nazwy⁵¹. Niepodważalna jest też obserwacja, że zwłaszcza w początkach działalności misyjnej trudno jest rozdzielić, jak świadczą o tym źródła, interesy ewangelizacyjne Kościoła prawosławnego od celów politycznych państwa, a także środki administracji państwowej od inicjatyw religijnych⁵². Takie jednak postępowanie nie jest wyłącznie cechą działalności misyjnej rosyjskiego Kościoła prawosławnego, bo równie dobrze można tego rodzaju działania dostrzec w działalności misyjnej Kościoła rzymskokatolickiego⁵³. Komplementarną w jakimś sensie jest wypowiedź historyka Jolanty Kazimierczyk, która stwierdza, że „w swej działalności misyjnej Cerkiew, koncentrując się wprawdzie głównie na stronie liturgicznej, uczy naród pokory wobec władzy i wymaga ascezy w życiu doczesnym. To zaś sprzyjało pojawieniu się kolejnego fenomenu kulturowego, jakim była... swoista duchowość społeczeństwa

⁵¹ Zob. Glazik. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 239.

⁵² Znane są środki przemocy stosowane przy chrystianizacji Rusinów przez księcia Włodzimierza. Kronika Nestora donosi o masowym chrzcie w wodach Dniepru.

⁵³ Za przykład może posłużyć chociażby „chrystianizacja” Sasów za czasów cesarza Karola Wielkiego, którego działania usprawiedliwiano przez tzw. *ius belli*.

i charyzmatyczny charakter świadomości społecznej Rusi Kijowskiej i Moskiewskiej⁵⁴.

Prawosławny teolog i myśliciel religijny Paul Evdokimov w ocenie działalności misyjnej prawosławia wyraził nieco inną opinię, stwierdza bowiem: „Żaden imperializm lub prozelityzm nie cechował nigdy prawosławnego apostołstwa”⁵⁵. Potwierdzenia swojej opinii Evdokimov doszukuje się w wypowiedziach historycznych postaci Rosji: cara Piotra Wielkiego⁵⁶, carycy Katarzyny Wielkiej⁵⁷, metropolity moskiewskiego Makarego⁵⁸ czy wybitnego misjonarza – archimandryty Makarego Głuchariewa⁵⁹. „Jeżeli w pewnych okolicznościach inny duch się przejawiał – stwierdza Evdokimov – był on głęboko i organicznie obcy duchowi prawosławia i pochodził od władzy świeckiej”⁶⁰.

Charakterystyczną cechą prawosławnej metody misyjnej było tworzenie miejscowego alfabetu i tłumaczenie na język rodzimy ksiąg liturgicznych i katechetycznych (np. Stefan z Perm tworzy alfabet dla Syrjan, Innocenty Weniaminow zaś literacki język aleucki na Alasce). Tego rodzaju postępowanie dowodzi wielkiej wrażliwości i szacunku dla tożsamości ludów, do których przychodzili prawosławni misjonarze⁶¹. Instrukcje misyjne podejmują ważny temat troski o wychowywanie własnego kleru rodzimego. Mikołaj Kazatkin, misjonarz w Japonii, zabiegał mocno o formowanie katechistów i ich pomocników, przekazując jednocześnie konkretne zasady dotyczące ich duchowego i materialnego rozwoju. Dla misjonarzy udających się do konkretnego ludu ważną rzeczą była specjalna formacja misyjna,

⁵⁴ Zob. *Zrozumieć Rosję. Uniwersalizm w kulturze Rusi od IX do XVI wieku*. Kraków 2008 s. 251.

⁵⁵ Zob. E v d o k i m o v. *Prawosławie* s. 185.

⁵⁶ Chodzi o słowa Piotra Wielkiego napisane w dekreście z 1702 r.: „Nie chcemy gwałcić żadnego sumienia ludzkiego i odpowiedzialności każdego zostawiamy troskę o zbawienie jego duszy” (za: E v d o k i m o v. *Prawosławie* s.185).

⁵⁷ W piśmie do Świętego Synodu stwierdza: „Podobnie jak Bóg toleruje na ziemi wszystkie wierzenia, również i my pragniemy tak samo działać, naśladowując Jego świętą wolę” (tamże).

⁵⁸ Przekazał arcybiskupowi Kazania Gurijowi zasadę misyjną: „Zdobytą ufność serc Tatarów i prowadź do chrztu jedynie dla miłości, nigdy dla innych względów” (tamże).

⁵⁹ W swoich radach dla misjonarzy pisał: „Należy wszystko, co mamy, dzielić po bratersku między wszystkimi: pieniądze, pożywienie, szaty, książki, jak i wszystkie rzeczy, aby to służyło jedności naszych dusz oraz zgodności naszych celów... Chrystus przelał swą drogocenną krew na zbawienie wszystkich ludzi... nie ma narodu, w którym by Pan nie rozpoznał jednego ze swoich” (tamże s. 186). Zob. M. G ł u c h a r i e w. *L'action missionnaire de L'Église orthodoxe*. „Église Vivante” 12:1960 s. 413.

⁶⁰ E v d o k i m o v. *Prawosławie* s. 185.

⁶¹ Zob. K. L ü b e c k. *Die Christianisierung Russlands*. Aachen 1922 s. 23.

polegająca na zdobywaniu odpowiedniej wiedzy etnograficznej o konkretnym ludzie i jego kulturze. Zadanie to realizowały dobrze tzw. klasztory misyjne oraz Instytut Misyjny założony w 1918 r. przy Akademii Duchownej w Kazaniu⁶².

Założone przez Innocentego Weniaminowa w 1870 r. Prawosławne Towarzystwo Misyjne miało na celu propagowanie idei misyjnej wśród szerokich kręgów społeczeństwa rosyjskiego, przypominając o ich odpowiedzialności za pracę ewangelizacyjną w kraju i za granicą⁶³. Z inicjatywy Towarzystwa organizowano kursy misyjne, wydawano czasopisma o charakterze misyjnym, przeprowadzano także składki pieniężne na cele misyjne. Dzięki staraniom Weniaminowa od 1888 r. nakazane zostały dla całego Kościoła prawosławnego w Rosji tzw. dni misyjne. Obchodzono je w uroczystość świętych Cyryla i Metodego oraz w pierwszą niedzielę postu, zwaną też „niedzielą Prawosławia (Ortodoksji)”. Dla porównania warto przypomnieć, że w Kościele rzymskokatolickim tzw. niedziela misyjna została wprowadzona dopiero w 1926 r.⁶⁴ Na uwagę zasługuje także zalecenie jednej z instrukcji misyjnej, która domaga się pielęgnowania ducha wzajemnego zrozumienia w misjach między misjonarzami różnych społeczności kościelnych⁶⁵. Dzisiaj nazwalibyśmy takie zalecenie postulatem ekumenicznym⁶⁶.

Zapoznanie się, chociażby tylko bardzo pobieżnie, z niektórymi aspektami działalności misyjnej rosyjskiego Kościoła prawosławnego oraz porównanie jego metod prowadzenia misji ewangelizacyjnej z nauką II Soboru Watykańskiego, zawartą w dekrete misyjnym *Ad gentes*, pozwala stwierdzić, że metody misyjne prawosławia były bliskie, a niejednokrotnie zbieżne z myślą soborową. Wartość tych metod, ze względu na specyficzne warunki, należy oceniać nie miarą osiągniętych sukcesów ilościowych, co raczej według dojrzałości ich treści i form będących wyrazem zaangażowanej świadomości misyjnej.

⁶² Około połowy XIX wieku Akademia Kazańska utworzyła sekcję misyjną z katedrami języka tatarskiego, arabskiego, mongolskiego i kałmuckiego. Nadto komisja rzeczoznawców opublikowała wiele tysięcy książek i broszur w 20 dialektach (zob. E v d o k i m o v. *Prawosławie* s. 186). Por. też Dekret misyjny *Ad gentes* nr 16, 17, 26

⁶³ Por. Dekret misyjny *Ad gentes* nr 35.

⁶⁴ Zob. AAS 19:1927 s. 23-24.

⁶⁵ Zob. Instrukcja Synodalna z 1864 r. § 37 (zob. G l a z i k. *Die Russisch-orthodoxe Heidenmission* s. 171).

⁶⁶ Por. Dekret misyjny *Ad gentes* nr 6, 15, 28, 36.

BIBLIOGRAFIA

- Archimandryta Augustyn (Nikitin): Działalność misyjna rosyjskiego Kościoła prawosławnego. W: Głoszenie Ewangelii w Europie Środkowowschodniej. Red. A. Kowalski, R.Z. Maryjka, Z.M. Styś. Warszawa 1999.
- Atyia Aziz S.: Historia Kościołów Wschodnich. Warszawa: IW PAX 1978.
- Behr-Sigel E.: Starcy rosyjscy. Poznań: „Concilium” 1968.
- Большой Требник. Москва 1651.
- Brunello A.: Le Chiese orientali e l'unione. Milano 1966.
- Харлампович К.В.: Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. Казань 1914.
- Cyryl i Metody. Apostołowie i Nauczyciele Słowian. Red. J.S. Gajek, L. Górka. Część 1: Studia. Część 2: Dokumenty. Lublin: RW KUL 1991.
- Денисов Л.И.: Православные монастыри Российской Империи. Москва 1908.
- Die Christianierung Russlands. Aachen 1922.
- Энциклопедический Словарь. Санкт Петербургъ: Брокгауз-Ефрон 1890-1907 – т. XIX.
- Evdokimov P.: Prawosławie. Warszawa 1964.
- Glazik J.: Die Russisch-orthodoxe Heidenmission seit Peter dem Großen. Münster 1954.
- Głuchariew M.: L'action missionnaire de L'Eglise orthodoxe. „Eglise Vivante” 12:1960.
- Gregoire H.: Kościół bizantyński. W: Bizancjum. Red. N. Baynes, H.S.L.B. Moss. Warszawa: PAX 1964 s. 111-119.
- Grodetzky N.: The Missionary Expansion of the Russian Orthodox Church. W: Review of Missions. London 1942 s. 407-415.
- Guerrier W.: Leibniz in Seine Beziehungen zu Russland und Peter der Große. Eine geschichtliche Darstellung dieses Verhältnisses nebst den darauf bezüglichen Briefen und Denkschriften. S. Petersburg–Leipzig 1873.
- Грынiewicz W.: Hymn ochrzczonej Rusi. Chrystocentryzm przepowiadania o chrzcie narodu w pismach metropolity Ilariona. W: Chrystus zwyciężył. Wokół chrztu Rusi Kijowskiej. Red. J.S. Gajek, W. Hryniewicz. Warszawa: Verbinum 1989.
- Ivanka E., Tyciak J., Wiertz P.: Handbuch der Ostkirachenkunde. Düsseldorf 1971.
- Карпенко А.: Митрополит Николай Японский (1836-1912). „Церковные Ведомости” (Paris) 1950/1951 nr 1 (28) s. 16-18.
- Kirylyuk N.: Orthodoxy in the Land of the Rising Sun. W: Orthodoxy 1964. Athene 1964 s. 300-319.
- Klinger J.: O istocie prawosławia. Wybór pism. Warszawa: IW PAX 1983.
- Kliutschewskij W.: Geschichte Russlands. T. 1. Stuttgart 1926.
- Kościół Wschodnie. Red. J. Drabina. Kraków: Wyd. UJ 1999.
- Lübeck K.: Die Christianisierung Russlands. Aachen 1922.
- Миссионерский посох. Санкт Петербургъ 1912.
- Nioradze G.: Der Schamanismus bei den sibirischen Völkern. Stuttgart 1925.
- Новицкий Г.: Краткое описание о народе остячком. Санкт Петербургъ 1884.
- Ohm T.: Kulturen, Religionen und Missionen in Japan. Augsburg 1929.
- Ostrogski G.: Dzieje Bizancjum. Warszawa: PWN 1967.
- Patkanow S.: Essai d'une statistique et d'une géographie des peuples paleoasiatiques de la Sibirie. S. Petersburg 1903.
- Pawłowski M.N.: Chinese-Russhian Relations. New York 1949.
- Платонова А.: Апостол Японии. Очерк жизни архиепископа Японского Николая. Петроград 1916.

- Постников Г.: Житие святителей чудотворцев Гурия, архиеп. Казанского и Варсонофия, еп. Тверского. С. Петербург 1853.
- Powieść minionych lat. Red. F. Sielicki. Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum 1999 s. 93).
- Roberson R.G.: Chrześcijańskie Kościoły Wschodnie. Bydgoszcz: Wyd. „Homini” 1998.
- Sayama P.: The Orthodox Church in Japan. W: Holy Cross. Boston 1959.
- Слово о полку Игореве. Москва–Ленинград 1950.
- Службник. Киев 1639.
- Smolitsch I.: Das altrussische Mönchtum. Gestalter und Gestalten. Würzburg 1940.
- Zrozumieć Rosję. Uniwersalizm w kulturze Rusi od IX do XVI wieku. Wyd. Avalon, Kraków 2008

DIE EVANGELISATORISCHE MISSION
DER ORTHODOXEN KIRCHE IN RUSSLAND
ABRIß DER GESCHICHTE

Zusammenfassung

Nach der endgültigen Spaltung hat die byzantinische Kirche nicht mehr zur geographischen Ausbreitung des Reiches Gottes beigetragen. Unter sämtlichen autokephalen Gliederungen der Ostkirche nimmt nur die russisch-orthodoxe Kirche eine Ausnahmestellung ein, da sie allein einen Beitrag zur Ausbreitung des christlichen Glaubens geleistet hat. Diese Tatsache verdient so mehr Beachtung, als die orthodoxe Kirche in Russland Jahrhunderte hindurch jurisdiktionell in Abhängigkeit vom byzantinischen Patriarchat stand und nur langsam zu einer selbständigen, nationalen Kirche geworden ist. Der vorliegende Artikel beschäftigt sich also nur mit der russisch-orthodoxen Mission unter den Heiden. Hier geht es an erster Stelle darum, der Missionswissenschaft den Weg, den das orthodoxe Christentum durch Zeit und Raum zu den Heiden genommen hat, aufzuzeigen. Nach dem, was die Tatsachen zeigen, scheint es wenig möglich einfach festzustellen, dass die russische Kirche von Anfang an die Missionsaufgabe nicht nur erkannt, sondern auch in einem christlichen Sinne aufgefasst hat, mit dem Ergebnis einer christlichen Durchdringung des gesamten eurasischen Raumes. Die meisten Missionsmethoden beweisen, dass der russischen Heidenmission noch viel zu tun geblieben wäre, um die Namenchristen zu wirklichen Tatchristen umzugestalten.

Zusammengefasst von Leonard Górka SVD

Słowa kluczowe: prawosławie rosyjskie, misja, ewangelizacja, metody misyjne.

Schlüsselbegriffe: russische Orthodoxie, Mission, Evangelisation, missionarischen Methoden, evangelisatorische Ergebnisse.